

Tomasz Błaszczyk

Hugo Laemmer - teolog wrocławski (1835-1918)

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 9/1, 91-106

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TOMASZ BŁASZCZYK

HUGO LAEMMER – TEOLOG WROCŁAWSKI (1835-1918)

Wstęp

W XVIII w. wraz z przejściem Śląska przez Prusy (1741) nastąpiła zmiana sił politycznych w tej części Europy, a tym samym zmieniła się pozycja Kościoła katolickiego. Kościół, który w czasach habsburskich cieszył się w miarę uprzywilejowaną pozycją, za Hohenzellernów został zepchnięty na margines życia społecznego. Wynikało to z koncepcji absolutyzmu politycznego reprezentowanego przez króla Fryderyka II Wielkiego, który po zagarnięciu Śląska wspierał antykatolickie inicjatywy swoich ewangelickich poddanych¹. Sam król, który w układach pokojowych: wrocławskim (1742) i hubertuburskim (1763) gwarantował Kościołowi i religii katolickiej status quo w odniesieniu do praktyk religijnych i jego wewnętrznych spraw, rezerwował sobie prawo swobodnej decyzji w relacjach między państwem a Kościołem². Sytuacja ta spowodowała, że państwo protestanckie, ograniczając rolę Kościoła katolickiego, między innymi zażądało w radach miejskich przynajmniej dwóch miejsc dla protestantów, a katolików, pozostających w diasporze, wyłączało z udziału w pracach tychże rad. Ponadto miejsce urzędnika katolickiego, zwłaszcza po jego śmierci, zajmował protestant. Król poprzez regulacje prawne ograniczył zapisy i testamenty na rzecz Kościoła katolickiego, a obsadzenie wszystkich wakujących parafii uzależnił od zgody władz państwowych. Żądał także od duchowieństwa katolickiego składania przysięgi na wierność królowi³. Sytuacja ta była dość skomplikowaną dla Kościoła katolickiego na Śląsku, który musiał walczyć o swoje prawa nawet za cenę sprzeniewierzenia się władzy państwowej. Niepokój budził także fakt regu-

¹ M. P a t e r, *Kościół wrocławski wobec zagrożeń doktrynalnych i duszpasterskich w XIX w. Postawienie problemu*. W: *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska*. Red. K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 2001, s. 117.

² L. S m o ł k a, *Duchowieństwo śląskie XIX wieku*. W: *Kardynał Melchior von Diepenbrock 1798-1853 odnowiciel życia religijnego na Śląsku*. Red. M. K a c z m a r e k, A. K i e ł b a s a, J. S w a s t e k. Wrocław 2000, s. 92.

³ B. K u m o r, *Historia Kościoła*. Cz. 6. Lublin 1985, s. 241-242.

lowania kwestii wyznaniowych w odniesieniu do tzw. problemu małżeństw mieszanych⁴.

W początkach XIX w., w okresie kiedy świat pozostawał pod przemożnym wpływem oświecenia, który przeciwstawiał się wszelkim autorytetom i tradycji, propagując ideę samobawienia człowieka, która miała służyć obaleniu religii objawionej⁵, nastąpiło spłylenie życia religijnego oraz rozluźnienie formy nabożeństw w Kościele⁶.

Wyraźne osłabienie Kościoła katolickiego w XVIII w. w połączeniu z ideami oświecenia w XIX w. stwarzało możliwość wypaczenia nauki objawionej oraz podporządkowania Kościoła i religii celom politycznym. Dlatego też Kościół był postrzegany, zwłaszcza przez środowisko protestanckie, jako wróg postępu, a naukę, którą głosił jako mało znaczącą, skostniałą, a przez to anemiczną⁷. W związku z tym sytuacja dla samego Kościoła i katolicyzmu mogła okazać się bardzo groźną⁸.

Niesprzyjające okoliczności, jak również wytwarzanie nieprzychylnego obrazu Kościoła katolickiego kreowanego przez państwo w znacznej mierze protestanckie było powodem bardziej odstępstw od Kościoła niż konwersji.

W tym niesprzyjającym dla Kościoła czasie dostrzec można jednak wybitne postacie, które drogą rozumowych przesłanek bądź dociekań naukowych odkrywały prawdziwy obraz Kościoła. Do takich należał Hugo Laemmer, który wzrastając w środowisku protestanckim poprzez swoją konwersję stał się znaczącą postacią, także naukową, wrocławskiego Kościoła.

1. Środowisko rodzinne i lata młodości

Edward Ludwik Hugo Laemmer urodził się w Olsztynie 25.01.1835 r.⁹ i był, obok Matyldy i Anny, drugim z trójki rodzeństwa dzieckiem Edwarda Laemmera i Karoliny z domu Ehlert.

Jego ojciec, notariusz sądu okręgowego w Olsztynie, był protestantem i potomkiem luteranina z Salzburga. Będąc gorliwym luteraninem nie był pozba-

⁴ Zob. A. F r a n z, *Die gemischten Ehen in Schlesien. W: Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland*. Breslau 1878.

⁵ Zob. R. B e n d e l, *Reformen der Seelsorge im Zeichen der Aufklärung*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte. T. 53: 1995, s. 191-208.

⁶ T. B ł a s z c z y k, *Fakultet teologii katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1811-1914. Aspekt historyczno-prawny*. Legnica 2001, s. 116.

⁷ J. M a n d z i u k, *Błędne kierunki teologiczne: hermezjanizm i günterianizm na Śląsku*. Przegląd Kalwaryjski. T. 5: 1998, s. 118; T. B ł a s z c z y k, *Fakultet teologii katolickiej...*, s. 147.

⁸ M. C z a p l i Ń s k i, *Sytuacja na Śląsku u progu rządów biskupa Melchiora Diepenbrocka*. W: *Kardynał Melchior von Diepenbrock 1798-1853 odnowiciel życia religijnego na Śląsku*. Red. M. K a c z m a r e k, A. K i e ł b a s a, J. S w a s t e k. Wrocław 2000, s. 23.

⁹ R. B ä u m e r, *Laemmer Hugo*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 6. Freiburg 1997, kol. 585.

wiony obiegowych uprzedzeń względem Kościoła katolickiego. Matka Hugo Laemmera, córka burmistrza Olsztyna, podobnie jak cała jej rodzina, była pobożną katoliczką.

Edward Laemmer ze względu na chęć poślubienia Katarzyny Ehlert, mimo antykatolickich przesądów i różnicy wiary, zdecydował się na zawarcie małżeństwa mieszanego w parafialnym kościele katolickim w Olsztynie, jak również na złożenie przyrzeczenia katolickiego wychowania dzieci¹⁰. Jednakże wszystkie swoje dzieci postanowił wychowywać w wyznaniu augsburskim, tłumacząc swą decyzję chęcią realizowania dekretu króla Fryderyka Wilhelma III z 1803 r.

Królewski dekret postanawiał, że dzieci z małżeństw mieszanych miały być wychowywane w religii ojca. Rozporządzenie to nie było korzystne dla katolików, ponieważ jego rygorystyczne przestrzeganie, ze względu na fakt częstych ożenków ewangelików z katoliczkami, prowadziło do osłabienia i zmniejszenia populacji katolickiej, a przede wszystkim do protestantyzacji środowisk katolickich¹¹.

Edward Laemmer ze względu na swoje antykatolickie nastawienie nie pozwalał swej małżonce na spełnianie praktyk religijnych, nie licząc się nawet z poważaniem jakim cieszyła się w mieście jako córka burmistrza. Dla niej samej życie małżeńskie stało się pasmem cierpień, które uświęcała nieustanną modlitwą. Nie mogła swoim dzieciom przekazać ani katolickich zwyczajów, ani katolickiej nauki, a praktyki religijne spełniała potajemnie przed mężem, który ponadto wszystkie swoje dzieci ochrzcił w protestanckim kościele w Olsztynie. Tak też było z pierworodnym synem, który został ochrzczony 16.02.1835 r. i otrzymał imiona: Edward Ludwig Hugo. Posługiwał się jednakże tylko tym trzecim imieniem.

Hugo Laemmer po swoim ojcu odziedziczył bystrość umysłu, dobrą pamięć, nieugiętą siłę woli i związaną z tym pilność oraz poczucie porządku. Po matce zaś roztropność, pokorę, ducha ofiarności, a przede wszystkim delikatne sumienie¹².

Od 1841 r. uczęszczał do protestanckiej szkoły w Olsztynie, gdzie dzięki jej kierownikowi Preutzowi rozwinął umysłowe predyspozycje, pobierając u niego także naukę języków obcych. Swoje zdolności rozwijał następnie w gimnazjum miejskim w Królewcu, do którego uczęszczał od 1844 r. Tutaj w dalszym ciągu pozyskiwał znajomość języków obcych, jak również zaznajamiał się z klasyką starożytną, zwłaszcza grecką, literaturą niemiecką oraz filozofią, logiką for-

¹⁰ J. Sch w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer 1835-1918 oder die Erbarmungen Gottes im Leben eines heiligmätzigen Gelehrten. Ein Zeit- und Lebensbild verbunden mit der zweiten Auflage von Laemmers Konversionsschrift Misericordias Domini*. Glatz 1926, s. 3-4.

¹¹ J. M y s z o r, *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1821-1914*. Katowice 1991, s. 65; B. K u m o r, *Historia Kościoła*. Cz. 7. Lublin 1991, s. 34.

¹² J. Sch w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 4, 7.

malną i psychologią empiryczną. Ponadto historia znalazła się w kręgu jego zainteresowań. W 1852 r. egzaminem dojrzałości ukończył gimnazjum. Było to możliwe dzięki stypendium ministerstwa nauki i sztuki, a także dzięki honorarium otrzymywanym za korepetycje, którymi to zapewnił sobie utrzymanie¹³.

2. Okres studiów

W 1852 r. Hugo Laemmer rozpoczął studia z filozofii i teologii na Albertynie w Królewcu¹⁴. Już tutaj powziął zamiar kariery naukowej. Pragnął być wykładowcą starożytnych języków i historii, a także duchownym protestanckim. Myśląc o czynnym duszpasterstwie rozpoczął naukę języka polskiego, ponieważ wielu protestantów w Prusach Wschodnich mówiło tym językiem.

Na fakultecie teologicznym uczestniczył w wykładach Simsona z egzegezy Starego Testamentu, którego objaśnienia Pisma św. miały charakter wolnomyślny. Wykłady Bernarda Weitza na temat listów św. Piotra, które cieszyły się uznaniem wśród studentów ze względu na żywe ich prowadzenie, były podstawą egzegezy Nowego Testamentu. W wykładach z filozofii, prowadzonych przez Rosenkranza i Hegla, Laemmer nie mógł uczestniczyć ze względu na chorobę nerwową, w którą popadł w sierpniu 1852 r. Był słuchaczem wykładów z historii Kościoła u Jacobiego, który zwrócił uwagę młodego studenta na monografie historyczno-teologiczne. Jednakże znaczącą dla Laemmera postacią był historyk Jan Voigt, który ukierunkował młodego studenta na prowadzenie badań historii średniowiecza. Za jego namową Hugo Laemmer, który był pozbawiony środków pieniężnych na utrzymanie, w 1853 r. skorzystał ze stypendium uniwersytetu lipskiego, ufundowanego przez Tomasza z Braniewa i prof. Knolleisena z Olsztyna, które były przeznaczone dla studentów z Warmii i przeniósł się na tamtejszy uniwersytet, który cieszył dobrą opinią¹⁵.

Na fakultecie teologicznym Uniwersytetu Lipskiego uczestniczył w wykładach: z dogmatyki u prof. Liebnera, z egzegezy Starego Testamentu i nauk pomocniczych u prof. Tucha, z egzegezy Nowego Testamentu u prof. Theilego i jego ucznia Angera, a później u prof. Tischendorfa. Wykłady z historii Kościoła prowadzili profesorowie: Lindner, który daleki był od dewiacji naukowych, Karol Hase, który był z dala od jednostronności w przedstawianiu spraw kościelnych oraz Kahnis, który wcześniej był wykładowcą we Wrocławiu¹⁶. Hugo Laemmer zwrócił szczególną uwagę na historyka prof. Winera, który wzbudził w nim chęć pracy naukowej, zachęcając go do samodzielnych badań histo-

¹³ J. Schweter, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 10.

¹⁴ E. Kleineidam, *Die Katholisch-Theologische Fakultät der Universität Breslau 1811-1945*. Klön 1961, s. 139.

¹⁵ J. Schweter, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 13-14.

¹⁶ M. Pater, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego do roku 1918*. Wrocław 1997, s. 107.

rycznych¹⁷. U swoich profesorów dostrzegał jednak, w całym splocie teologicznych sporów, ich jednostronny subiektywizm oraz uszczypliwe uwagi względem katolickich zwyczajów. Dlatego też w 1854 r. zrezygnował ze studiowania teologii, ograniczając się do studium filozoficznego. Tutaj zdobył mocne podniety naukowe z historii i prawa. Dzięki poparciu Jana Voigta stał się współpracownikiem zasłużonego historyka Wilhelma Wachsmuta, który prowadził wykłady z historii państwa rzymskiego, reformacji, niemieckiej literatury narodowej od czasu Gottscheda. Ponadto uczestniczył w seminarium historycznym prowadzonym przez Wuttkego, który wykładał filozofię historii i Brandesa, który omawiał starożytność państwa germańskiego. Był nie tylko słuchaczem wykładów Gustawa Hänela, prawnika, który zasłużył się krytycznymi opracowaniami rzymskich źródeł prawa, ale także pomagał mu w jego pracy naukowej. Pomoc ta odnosiła się do przygotowania zbioru ustaw, ogłoszonych przez rzymskich cesarzy od Justyniana, które nie były jeszcze skodyfikowane¹⁸.

Humanistycznego myślenia nauczył się od Stallbauma, Robbego, Westermanna, Klotza i Ritzscha, którzy wykładali filozofię klasyczną. Inni filozofowie, jak Drobisch czy Hartenstein, również wywarli na Laemmerze duży wpływ. Ich wykłady na temat historii nowej filozofii dotyczyły analizy głównych systemów filozoficznych i uwolniły Laemmera od jednostronnych ujęć naukowych¹⁹. Ponadto prywatne studiowanie lektur opartych na tekstach źródłowych przybliżyły mu świat filozofii i pozwoliły na wnikliwą analizę systemów filozoficznych, co otworzyło mu drogę do pokonywania barier systemu wiary płynącej z Objawienia, uznając ją jako podporę ludzkiego myślenia.

W latach 1855/1856 rozpoczął studia w Berlinie²⁰. Na tutejszym uniwersytecie wziął udział w pracy konkursowej: *Ea doctrinae romano-catholicae forma, cuius testis exstat Confutatio Pontificia, Carolo V. Imperatori in comitiis Augustanis a theologis pontificiis exhibita, per omnes eas partes, quae ad explicandam iudicandamque veram ecclesiae evangelicae sententiam, in Augustana Confessione propositam atque in eius Apologia diligentius expositam et confirmatam, ap-prime insignes videantur, ex monumentis huc pertinentibus accurate describatur et illustretur*²¹.

Praca ta wymagała ogromnego wysiłku badawczego. Oprócz teologii protestanckiej należało także zaznajomić się z teologia katolicką, a przede wszystkim z literaturą historyczną odnośnie Kościoła i jego dogmatów. Laemmer miał świadomość tego, że polemika protestancka była skierowana przeciw obrońcom wiary katolickiej, a znajomość teologii katolickiej od czasów reformacji do

¹⁷ J. Schweter, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 15.

¹⁸ Tamże, s. 19.

¹⁹ Tamże, s. 21.

²⁰ E. Kleineidam, *Die Katholisch-Theologische Fakultät...*, s. 139.

²¹ J. Schweter, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 33.

zwołania Trydentu była w większej części całkowicie nieznaną. Dlatego też postanowił oprzeć swoją pracę na źródłach. Na temat Konstytucji wyznania augsburskiego dotarł zatem do wypowiedzi zarówno Karola V jak i katolików teologów, wśród których dominującą rolę odgrywali Jan Eck²², Jan Faber²³, Jan Cochläus²⁴ i inni. Ich wypowiedzi w wydaniach oryginalnych znalazł w Królewskiej Bibliotece w Berlinie. Ponadto zaznajomił się oprócz wypowiedzi Bertholda, Hozjusza, Henryka VIII, także ze sprawozdaniami z dyskusji prowadzonych w Niemczech i Szwajcarii, jak również z instrukcjami papieskimi i dokumentami Sejmu Rzeszy, o ile dotyczyły one problemów religijnych i polityki kościelnej. W całości przebadał 70 dokumentów katolickich tego czasu.

Zebrany materiał źródłowy pragnął w swojej pracy ująć całościowo i odnieść się do nauki Kościoła, w której dostrzegał podstawę wszystkich dogmatów. Pierwszy rozdział pracy konkursowej Laemmera odnosił się do pojęcia Kościoła, prymatu, Pisma św. i Tradycji oraz Soborów. Następne rozdziały dotyczyły pierwotnej sytuacji człowieka, grzechu pierworodnego, jego dziedziczenia i następstwa, wolnej woli i łaski. Ponadto w rozdziale poświęconym usprawiedliwieniu, wypełnieniu prawa i radom ewangelicznym dokonał uzupełnienia 17 тезami wybranymi ze źródeł wraz z wyjaśnieniami. Dołączył do niego dodatek na temat usprawiedliwienia w oparciu o zbadane uzgodnienia, które zostały ustalone w latach 1530 i 1540. W następnych rozdziałach ukazał naukę o Najświętszym Sakramencie, o świętych i ich kulcie. W całości swej pracy przedstawił Kościół w etapie: od walczącego do triumfującego. Szeroko opracowany materiał biograficzny i historyczny przyczynił się do ukazania rozwoju dogmatycznych kontrowersji. Wielkiego wysiłku wymagało w tej pracy zachowanie prawdy mimo ostrych sądów i uprzedzeń względem Kościoła katolickiego i jego nauki. Swoją obszerną pracę Laemmer opatrzył tytułem: *De theologia romano-catholica, quae reformatorum aetate viguit, antetridentina*. Jego praca konkursowa została dostrzeżona i wyróżniona przez fakultet teologiczny, który wysoko ocenił sumiennność studium poszczególnych źródeł. Podkreślił przy tym umiejętność badawczą autora, dążenie do jasności i historycznej wierności w sposób uczony i inteligentny. Na uwagę zasługują tutaj słowa komisji, która orzekła, że Laemmer w swej pracy konkursowej okazał się „roztroptym w rzeczach wątpliwych, w badaniu subtelnym, a w rzeczach komentowanych ostrożnym”²⁵. W tym samym orzeczeniu pojawiła się uwaga, że był za bardzo sprawiedliwy wobec katolicyzmu, a wynik jego badań w ostateczności prowadził do

²² Zob. H. W o j t y s k a, *Eck Johann*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Lublin 1995, kol. 648-649.

²³ Zob. B. K u m o r, *Historia Kościoła*. Cz. 5. Lublin 1984, s. 43, 50.

²⁴ Zob. H. W o j t y s k a, *Cochlaeus, Dobeneck, Johannes*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 3. Lublin 1995, kol. 531-532.

²⁵ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 36-37.

apologii papizmu. Klauzula ta nie przyczyniła się do wstrzymania nagrody dla Laemmera, którą otrzymał 5.08.1856 r., lecz spowodowała dopuszczenie go do rygorosum, publicznej dysputy, a w konsekwencji do promocji na licencjusza teologii. Już 18.08.1856 r. wziął udział w publicznej dyspucie, której podstawą był traktat św. Bernarda *De consideratione* oraz opracowanie Wilmara *Theologie der Tatsachen gegenüber der Theologie der Rhetorik*. W swej mowie Laemmer, opierając się na samodzielnych badaniach odniósł się do problemów z dziedziny krytyki Starego i Nowego Testamentu, patrystyki i historii Kościoła zwłaszcza z XVI wieku. Zgodnie z wymogami czasu mowa ta została przedstawiona drukiem w języku łacińskim i zatytułowana *Misericordias Domini*. Po zakończonej dyspucie Hugo Laemmer został promowany na licencjusza teologii przez ówczesnego dziekana fakultetu teologicznego Uniwersytetu Berlińskiego, Twestena²⁶.

3. Konwersja Laemmera i jego praca dla Kościoła katolickiego

Laemmer poprzez swoją pracę konkursową i dysputę publiczną, promującą go na licencjusza teologii, dokonał naukowego zbliżenia do Kościoła katolickiego, a przez wpływ o. Ignacego Mozzoniego OH, człowieka o wysokim poziomie duchowym, otworzył się na Kościół katolicki. Entuzjazm do Kościoła i gorące pragnienie głoszenia prawd wiary przyczyniły się do jego powrotu na łono Kościoła katolickiego.

Gorącym pragnieniem Laemmera było kapłaństwo. Szczególną rolę w realizacji tego planu odegrał profesor Thiel, wykładowca seminarium w Braniewie. Natomiast biskup warmiński Józef Geritz²⁷ zapewnił Laemmerowi przyjęcie do seminarium wraz z udzieleniem mu dyspensy od różnicy wyznań, co ułatwić mu miało uzyskanie święceń kapłańskich. Hugo Laemmer, wstępując do seminarium duchownego diecezji warmińskiej (24.11.1858), rozpoczął gruntowne studium teologii praktycznej. W jej zakres wchodziły przede wszystkim: teologia moralna i pastoralna oraz liturgia.

Studium liturgiki odnosiło się do wglębiania i zaznajamiania się z istotą Mszy św. oraz studiowanie jej dogmatycznych, historycznych i liturgiczno-ascetycznych aspektów. W teologii moralnej studiowanie opierało się na zapoznawaniu się z dziełami teologicznymi św. Alfonsa Marii Liguoriego. Teologia pastoralna interesowała go ze względu na duszpasterską działalność, której to pracy pragnął się poświęcić. Jednakże ćwiczenia z homiletyki uświadomiły mu, że słaby głos

²⁶ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 38; A. M ł o t e k, *Teologia katolicka na Uniwersytecie Wrocławskim ze szczególnym uwzględnieniem dziejów teologii moralnej*. Wrocław 1998, s. 172.

²⁷ Zob. J. B a z y d ł o, *Gieritz Józef Ambroży*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 5. Lublin 1989, kol. 1000-1001; P. N i e c k i, *Biskupi Kościoła w Polsce*. Słownik biograficzny. Warszawa 1992, s. 65.

wykluczał go z działalności homiletycznej. Niemniej jednak wysoko sobie cenił wszelką działalność duszpasterską, dając jej pierwszeństwo przed pracą naukową²⁸. Podczas pobytu w seminarium zatroszczył się o bibliotekę seminaryjną, którą uporządkował i wzbogacił jej zasoby własnymi książkami.

Po intensywnych studiach teologicznych Laemmer złożył 11.01.1859 r. rygorosum w formie kolokwium, co pozwoliło mu na przyjęcie tonsury i 4 niższych święceń, które przyjął z rąk biskupa Geritza 23.01.1859 r. Pozostałych święceń: subdiakonatu (10.07.1859), diakonatu (17.07.1859) i kapłańskich (24.07.1859) udzielił mu biskup Antoni Frenzel²⁹.

Mszę sw. prymicyjną ks. Hugo Laemmer odprawił w kościele parafialnym w Braniewie, rezygnując z sumy i kazania prymicyjnego. Manduktorem Mszy św. był jego przyjaciel i duchowy dobroczyńca ks. prof. Thiel. Nikt z jego krewnych nie przyjął wiadomości o święceniach kapłańskich i Mszy św. prymicyjnej, mimo zaproszenia, a ojciec, zagorzały luteranin, uznał czyn swego syna za hańbiący rodzinę.

Jeszcze na krótko przed święczeniami, podczas pobytu w alumnacie warmińskim w Braniewie, Laemmer udał się do biskupa z prośbą o udzielenie mu pozwolenia na podjęcie studiów w Rzymie. Pragnął tym samym w rzymskich archiwach i bibliotekach uzupełnić źródłowe materiały do historii Kościoła XVI i XVII wieku oraz do wyjaśnienia historycznych związków Kościoła wschodniego z Kościołem zachodnim. Wyjazd do Rzymu mógł być możliwy dzięki stypendium Preucka, na co biskup warmiński wyraził zgodę.

W drodze do Rzymu Laemmer zatrzymał się w Berlinie, aby w tamtejszym ministerstwie kultu uzyskać listy polecające do przedstawicielstwa ambasady pruskiej w Rzymie. Dzięki życzliwości proboszcza parafii św. Jadwigi w Berlinie, ks. dziekana Leopolda Pellbrama, spotkał się z kierownikiem wydziału katolickiego ministerstwa kultu Aulike oraz tajnym radcą Brüggemannem, którzy pomogli mu w uzyskaniu stosownych dokumentów.

Z Berlina Laemmer udał się do Wrocławia, gdzie otrzymał doktorat z zakresu teologii katolickiej. Do promocji doktorskiej we Wrocławiu namówili go biskup Frenzel, jak również profesorowie Thiel i Menzel, którzy w swoim czasie promowali się na Fakultecie Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego³⁰. Obrona doktorska Laemmera opierała się na pierwszej części jego dzieła *Eusebii Pamphili Historiae ecclesiae libri decem*. Egzamin doktorski uwiódcozniał uczoność doktoranta, co spowodowało, że egzaminatorzy nadali mu najwyższy predykat: *summa cum laude*³¹.

²⁸ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 79.

²⁹ Zob. J. B a z y d ł o, Frenzel Antoni. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 5. Lublin 1989, kol. 709.

³⁰ Archiwum Uniwersyteckie we Wrocławiu, *Promotionen der katholischen theologischen Fakultät*. Sygn. TK 49, s. 2, 4.

³¹ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 85.

Po opuszczeniu Wrocławia Laemmer udał się do Wiednia, gdzie spotkał się z nuncjuszem apostolskim kard. de Luca, od którego uzyskał listy polecające do korzystania z archiwów rzymskich. Z Wiednia Hugo Laemmer pojechał do Monachium, gdzie od tamtejszego nuncjusza otrzymał list polecający do kardynała sekretarza stanu Antonellego³². Ponadto spotkał się z prof. Janem Döllingerem³³, który przekazał mu cenne wskazówki odnośnie prowadzenia badań archiwalnych w Rzymie.

Przebywając w Rzymie zebrał pokaźny materiał archiwalny z XVI i XVII wieku. Dokonana kwerenda pozwoliła mu na uzupełnienie i kontynuowanie monografii na temat Euzebiusza, Dionizego Wielkiego z Aleksandrii oraz Cezara Baroniusza, w którego spuściźnie odnalazł 40 rękopisów³⁴. Ponadto w Archiwum Watykańskim napotkał kodeksy dotyczące Mikołaja I, listy papieża z XIII w. oraz rejestry bulli papieskich i zachęcał swojego donatora Thiela z Braniewa do podjęcia pracy badawczej w Rzymie związanej z średniowieczną historią, a także z historią greckiego prawa kościelnego³⁵.

Laemmer dzięki swej gorliwości badawczej i wielkiej pracowitości, graniczącej z poświęceniem wzbudzał podziw wśród rzymskich archiwariuszy. To wówczas zaznaczyła się jego przyjaźń z kardynałem Reisachem, który w 1863 r. spowodował ponowny przyjazd Laemmera do Rzymu. Reisach, któremu papież Pius IX powierzył funkcję prefekta nowo powstałej Kongregacji do spraw obrządków wschodnich (1862), zaproponował mu stanowisko konsultora kongregacji. Ten wybitny konwertyta o wykształceniu historycznym, prawniczym i dogmatycznym, oznaczający się także wybitną znajomością spraw Kościołów wschodnich, poddał się poleceniu papieża i życzeniu kardynała pod warunkiem, że jego praca w Rzymie będzie trwała tylko pół roku i zatrzyma swoje dotychczasowe stanowisko subregensa w seminarium braniewskim³⁶.

W styczniu 1863 r. Laemmer rozpoczął swoją pracę w Kongregacji, która polegała na gromadzeniu materiałów archiwalnych czy to z archiwum watykańskiego, czy kolegium greckiego, czy też w Wallicellanie, przygotowując wota i referaty dla biskupów. Przygotowywał także ekspertyzy na wniosek biskupów o czym donosił w swych listach prof. Thielowi³⁷. Ponadto przygotował tezy do referatów i wniosków między innymi o: 1) rękopisie greckiego katechizmu przysłanego z Konstantynopola, 2) bizantyńskiej teologii unijnej średniowie-

³² Zob. M. Ż y w c z y ń s k i, *Antonelli Giacomo*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 1. Lublin 1995, kol. 656-657.

³³ Zob. R. Ł u k a s z y k, D. O ł s e w s k i, *Döllinger Johann Joseph Ignaz*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Lublin 1995, kol. 44-45.

³⁴ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 92.

³⁵ T a m ż e, s. 93.

³⁶ T a m ż e, s. 112.

³⁷ T a m ż e, s. 114.

cza, 3) spuściźnie głównych rękopisów Leona Allatiusa, 4) zbiorze wschodniego prawa kanonicznego. Charakteryzowały się one wnikliwą analizą i stały się wartościowym materiałem dla dalszych prac Kongregacji.

Mimo nalegań kardynała Reisacha na dalsze pozostanie w Kongregacji i pracy na jej rzecz, Laemmer po ukończeniu półrocznego pobytu w Rzymie powrócił do Braniewa na stanowisko subregensa, gdzie w tamtejszym seminarium prowadził wykłady z teologii moralnej³⁸. Jednakże już w październiku 1864 r. zostaje powołany do Wrocławia na wykładowcę teologii dogmatycznej³⁹, zostając równocześnie członkiem kapituły katedralnej⁴⁰. Jego kandydatura na profesora Uniwersytetu Wrocławskiego spotkała się z ostrym sprzeciwem ze strony ministra, który udzielił Laemmerowi nominacji państwowej dopiero na wniosek i interwencję samego króla⁴¹. W związku z przejściem J. Reinkensa na starokatolicyzm, przejął wykłady z historii Kościoła w semestrze zimowym 1873/74, uzyskując zgodę i nominację ministerstwa 22.10.1874 r.⁴² Ponadto od semestru letniego 1885 r. prowadził także wykłady z prawa kościelnego, ponieważ dotychczasowy wykładowca Maksymilian Sdralek po habilitacji z historii Kościoła przeszedł jako profesor zwyczajny do Münster⁴³.

W 1867 r., podczas jubileuszowych uroczystości 1800-lecia śmierci Apostołów Piotra i Pawła, papież Pius IX oficjalnie wypowiedział się w sprawie zwołania soboru powszechnego. Ponieważ ateizm, naturalizm i racjonalizm zaczęły zataczać szerokie kręgi życia społecznego, a nowożytnie prądy polityczno-kościelne, dążące do supremacji nad Kościołem, zmierzały do podporządkowania go państwu, przeto papież czuł się zmuszony do przeciwstawienia się nowym trendom społeczno-politycznym. Zwołany sobór miał potwierdzić zasady wyrażone w *Syllabusie*, a zwłaszcza przeciwstawić się liberalnej koncepcji religii i społeczeństwa⁴⁴ oraz racjonalizmowi i wszelkim jego pochodnym⁴⁵.

³⁸ E. Kleineidam, *Die Katholisch-Theologische Fakultät...*, s. 139.

³⁹ B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Red. M. Rechowicz. T. 3, cz. 1. Lublin 1976, s. 142.

⁴⁰ J. Negwer, *Geschichte des Breslauer Domkapitels im Rahmen der Diözesan-geschichte vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Ende Zweiten Weltkrieges*. Opr. i wyd. K. Engelbert. Hildesheim 1964, s. 102.

⁴¹ T. Błaszczak, *Fakultet teologii katolickiej...*, s. 185.

⁴² J. Niekel, *Die Katholisch-Theologische Fakultät*. W: *Festschrift zur Feier des hundertjährigen der Universität Breslau*. Herausgegeben im Auftrage von Rektor und Senat. Red. G. Kaufmann. T. 2. Breslau 1911, s. 134.

⁴³ Tamże, s. 153.

⁴⁴ R. Aubert, *Kościół katolicki od kryzysu 1848 roku do pierwszej wojny światowej*. W: *Historia Kościoła*. Red. R. Aubert, P. E. Crunican, J. T. Ellis, F. B. Pike, J. Bruls, J. Hajjar. T. 5. Warszawa 1985, s. 33; J. Dyl, *Sobory powszechne w drugim tysiącleciu chrześcijaństwa*. Tarnów 1997, s. 135.

⁴⁵ Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków 1775-1978*. Warszawa 1983, s. 242.

Celem przygotowania soboru jak również programu obrad soborowych papież powołał specjalną komisję, składającą się z teologów konserwatywnych⁴⁶. Na jej czele stał Karol kardynał Reisach. Komisja przygotowała projekt problemów, obejmujących zagadnienia: ustroju i autorytetu Kościoła, reformy prawa kościelnego i dostosowanie go do potrzeb czasu, sprawy stosunków między państwem a Kościołem oraz wpływ Kościoła na porządek społeczny⁴⁷. Dziełem soboru były dwie konstytucje: *De fide catholica* i *De ecclesia Christi*, w której to znalazł się dogmat o nieomyślności papieskiej⁴⁸. Dogmat, który podzielił nawet ojców soboru, przyczynił się do powstania silnej opozycji antysoborowej na Śląsku, do której należeli profesorowie Fakultetu Teologicznego i innych wydziałów uczelni wrocławskiej, pewna część duchowieństwa, zwłaszcza niższego, niektóre koła urzędnicze, poczuwające się do łączności z katolicyzmem, a także liberalne sfery mieszczańskie, pozostające poza zasięgiem działania Kościoła⁴⁹. Wśród opozycjonistów znalazł się także ordynariusz wrocławski Henryk Förster, który uważał, że ogłoszenie dogmatu zaostrzy i tak już napięte stosunki między państwem pruskim a Kościołem i ograniczy jego pozycję społeczną⁵⁰. Negacją dogmatu o nieomyślności papieskiej przez ordynariusza wrocławskiego wypluwała z chęci utrzymania dobrych stosunków z rządem pruskim, celem uzyskania korzyści dla Kościoła, mimo że do państwa pruskiego i jego polityki zmierzającej do hegemonii w Niemczech odnosił się z niechęcią⁵¹. Sam nie akceptując dogmatu o nieomyślności papieskiej ostro wystąpił przeciwko opozycji zwalczającej tę samą zasadę, promulgując uchwały Soboru Watykańskiego I na Śląsku 10.09.1870 r.⁵²

Biskup Henryk Förster, udając się do Rzymu na obrady soborowe, złożył Hugo Laemmerowi propozycję wyjazdu wraz z nim w charakterze biegłego teologa. Ten jednak odmówił biskupowi. Wśród motywów odmowy podał dość istotne dla niego fakty. W momencie tworzenia komisji przygotowujących sobór kardynał de Luca zaproponował Laemmera jako konsultora soborowego.

⁴⁶ M. B a n a s z a k, *Historia Kościoła*. T. 3*. Warszawa 1991, s. 229.

⁴⁷ B. K u m o r, *Historia Kościoła*. Cz. 7, s. 219.

⁴⁸ T. S i l n i c k i, *Sobory powszechne a Polska*. Warszawa 1962, s. 153; J. S z y m u s i a k, S. G ł o w a, *Breviarium fidei. Kodeks doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Poznań 1964, s. 107-111.

⁴⁹ M. P a t e r, *Lata Kulturkampfu*. W: *Historia Śląska*. Red. S. M i c h a l k i e w i c z. T. 3, cz. 1. Wrocław 1976, s. 293; A. M a j e w s k i, *Arcybiskup Henryk Förster, ordynariusz wrocławski (1853-1881) i jego księgozbiór*. Warszawa 1996, mps, s. 127.

⁵⁰ J. A n i o ł, *Działalność Księcia-Biskupa wrocławskiego Henryka Förstera w dobie Soboru Watykańskiego I*. Wrocław 1982, mps, s. 18.

⁵¹ M. P a t e r, *Sprawa rzymska i pierwszy Sobór Watykański w opinii katolickiej na Śląsku*. W: *Studia z dziejów Kościoła katolickiego*. T. 2. Wrocław 1961, s. 94.

⁵² J. M a n d z i u k, *Biskup Henryk Förster wobec dogmatu nieomyślności papieskiej i jego przeciwników*. W: *Słowo nieskowane. Księga jubileuszowa dla ks. Jana Kruciny*. Red. A. N o w i c k i, J. T y r a w a. Wrocław 1998, s. 611.

Mimo, że ten wniosek upadł, to został wysunięty następny, by jako teologa papieskiego zaproponować mu stanowisko doradcy soborowego. W momencie zatwierdzania papieskich teologów osoba Laemmera ponownie została nie zaakceptowana. Wydaje się, że jego wcześniejsze odrzucenie propozycji pozostania w Rzymie na stałe w charakterze konsultora Kongregacji do spraw obrzędów wschodnich stało się przyczyną odrzucenia jego osoby w pracach przygotowujących sobór. W związku z tym Laemmer uważał, że jego wyjazd na Vaticanum I może być bezowocny⁵³.

Mimo, że Hugo Laemmer nie pojechał do Rzymu na obrady soborowe, to jednak żywo interesował się jego przebiegiem. Uważał, że oprócz przedstawicieli scholastyki powinno się wybrać na teologów soborowych także Döllingera, Haneberga czy Hefelego. Ci dwaj ostatni dopiero później zostali powołani do Rzymu celem przygotowania prac soborowych. Cieszył się z postanowień soboru, uważając, że będą one, podobnie jak Trydenckie, przewodnie i normatywne dla nauki Kościoła i życia nadchodzącego czasu⁵⁴. Odnośnie dogmatu o nieomyślności papieża nie chciał zabierać głosu, uważając, że dyskusje na temat tego dogmatu należy pozostawić Ojcom soboru i ich ekspertom. Był przekonany, że wiara katolicka z powodu ogłoszenia dogmatu jest niezagrożona, a jako teolog pozostawał jego obrońcą, przedstawiając na swoich wykładach ten problem jako twierdzenie powszechne⁵⁵. Stanowczo odciął się od Döllingera i jego agitacji przeciwko soborowi, odrzucając przypisywanie jego nazwiska na listę tego niemieckiego uczonego. Uważał też, że historyczna i dogmatyczna strona wypowiedzi monachijskiego uczonego jest zbyt słaba, by dać się odwieść od jedności Kościoła. Sprawa Döllingera mogła jedynie przysłużyć się wrogom Kościoła, którzy triumfowali z powodu braku jedności w łonie samego Kościoła. Laemmer był też daleki od surowego osądu przeciwników uchwał soborowych, uważając, że i oni poświęcali swe życie dla Kościoła i byli gotowi na wszelkiego rodzaju męczeństwo. Twierdził też, że mimo poważnego czasu zwycięstwo Kościoła jest pewne⁵⁶.

Czas trwania soboru, a zwłaszcza jego zakończenia zbiegł się z wojną między Francją a Prusami oraz zjednoczeniem Niemiec pod przewodnictwem Prus. Polityka wewnętrzna prowadzona przez kanclerza Otto Bismarcka zmierzała do ograniczenia wpływu Kościoła katolickiego na życie społeczne, a w polityce zewnętrznej do uzależnienia papieżstwa od Niemiec⁵⁷. Pierwszym

⁵³ J. Overath, *Die Katholisch-Theologische Fakultät Breslau und das Erste Vatikanische Konzil (1869-1870)*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte. T. 35: 1977, s. 230.

⁵⁴ J. Schweter, *Prälater Hugo Laemmer...*, s. 271.

⁵⁵ Tamże, s. 272.

⁵⁶ Tamże, s. 273.

⁵⁷ Z. Zieliński, *Bismarck Otto. W: Encyklopedia Katolicka*. T. 2. Lublin 1995, kol. 620; J. Krasuski, *Historia Niemiec*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 274.

krokiem do walki z Kościołem była reorganizacja pruskiego Ministerstwa Wyznań, znosząca odrębne wydziały katolicki i protestancki, na miejsce których utworzono wspólny Wydział Spraw Duchownych⁵⁸. Prowadzenie spraw Kościoła katolickiego powierzono urzędnikom protestanckim. Wydarzenia te stały się punktem kulminacyjnym rozpoczęcia Kulturkampfu.

Laemmer był zdania, że Bismarck nie wyrządzi żadnej szkody Kościołowi, jeśli katolicy będą zachowywać kościelne stanowisko. Ponadto sądził, że ustawy antykościelne, a zwłaszcza o nadzorze szkolnym, które odbierały Kościołowi prawo nadzoru nad szkolnictwem powszechnym pomogą zwrócić uwagę duchownych na szkoły, a zwłaszcza na nauczanie religii. Naturalne i boskie prawo kontroli szkół przypisywał zatem proboszczom, którzy powinni unikać konfliktowych sytuacji z władzą przy spełnianiu tej funkcji⁵⁹.

Mimo, że był daleki od politycznej działalności, to jednak stał się, nie bez oporów wewnętrznych, członkiem zrzeszenia katolików. Uważał bowiem, że wobec narastającej przemocy władzy nie można kierować się obojętnością, a ta w kręgach inteligencji była zatrzważająco wysoka. Przy swoim wręcz pokojowym usposobieniu kierował się w działaniach zdrowym rozsądkiem, preferując w walce o prawa Kościoła powszechne środki jak: modlitwę, spokój, odwagę, oraz ścisłe posłuszeństwo wobec wskazań biskupów. Wszystkie ustawy Kulturkampfu stanowczo potępił, co spowodowało, że państwo wstrzymało mu pensję 1200 talarów, jaką otrzymywał z racji piastowanego urzędu kanonika katedralnego i radcy urzędu wikariatu generalnego. Jedynie pozostawiono mu pensję uniwersytecką w wysokości 400 talarów rocznie.

Laemmer, który z powodu swej niezachwianej postawy w obronie praw Kościoła stawiany był jako wzór dla duchowieństwa, został doceniony także przez środowisko akademickie, które obrało go w 1872/73 r. dziekanem Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Ten rok dziekaństwa był dla niego trudnym okresem. Kategorycznie przeciwstawił się ustawie z 11.05.1873 r., żądającej złożenia państwowego egzaminu przed państwową komisją, który miał wykazać odpowiednie przygotowanie duchowieństwa do zadań duszpasterskich. Ustawa ta dawała szerokie prerogatywy państwu, które dążyło do całkowitego opanowania kościelnych placówek w tym także uczelni katolickich⁶⁰. Stanowczo zatem nie zgodził się na jej ogłoszenie na Wydziale Teologicznym, mimo, że uczynił to Fakultet Teologii Protestanckiej. Tym samym państwo uważało, że Laemmer za bardzo uzależnił się od zarządzeń biskupów. Dziekan zaś Wydziału Teologicznego, pra-

⁵⁸ J. K r a s u s k i, *Istota Kulturkampf*. Przegląd Zachodni. R. 13:1957, t. 1, nr 1-2, s. 94.

⁵⁹ J. S c h w e t e r, *Prälät dr Hugo Laemmer...*, s. 296.

⁶⁰ Z. Z i e l i ń s k i, *Wykonanie ustawy sejmku pruskiego z 11 V 1873 r. o kształceniu i zatrudnianiu duchowieństwa na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej 1873-1887*. W: *Studia Historyczne*. Red. M. Ż y w c y ń s k i, Z. Z i e l i ń s k i. Lublin 1968, s. 20-21.

gnąc uniknąć wszelkich konfliktów, chciał zapobiec likwidacji katolickiego fakultetu. Ustawa ta nie znalazła się na tablicy ogłoszeń, a żądania ministra kultu Falka i nadprezydenta Stolberga pozostawały bez echa. Władze państwowe widząc nieugiętą postawę Laemmera odstąpiły od dalszych żądań do czasu zakończenia kadencji dziekańskiej Laemmera, sądząc, że jego następca Friedlieb podporządkuje się wymaganiom państwa. Dzięki postawie Laemmera fakultet odzyskał swą dawną świetność, uchodząc za ostoję katolicyzmu, a postanowienia Kulturkampfu nie wstrząsnęły trwale jego strukturami⁶¹.

Po śmierci biskupa Henryka Förstera w 1881 r. nowym ordynariuszem diecezji wrocławskiej został wybrany Robert Herzog⁶², który dążył do naprawienia szkód wyrządzonych przez Kulturkampf.

Podobnie jak Försterowi tak też i nowemu ordynariuszowi Laemmer okazywał szacunek i zaufanie i to ze wzajemnością. Herzog, który szanował wrocławskiego uczonego, potwierdził wszystkie jego dotychczasowe urzędy, a nadto przysłużył się do mianowania go prałatem domowym Ojca Świętego, jak również protonotariuszem apostolskim⁶³.

Z następcą bpa Herzoga, Jerzym Koppem, który odegrał szczególną rolę przy ustawach likwidujących Kulturkampf⁶⁴, łączyła Laemmera bliska współpraca. Kard. Kopp, który dążył wielkim zaufaniem byłego dziekana wrocławskiego fakultetu teologicznego, niejednokrotnie radził się go w sprawach nominacji profesorskich na wydziale teologicznym. Ponadto w sprawach polityki kościelnej prosił Laemmera o opinię, odnoszącą się do spraw stosunków na linii biskupstwo-państwo-kuria rzymska, a także w sprawach prawa zakonnego.

Wybitne zasługi położył Laemmer w pracach nad planowanym wydaniem nowego kodeksu prawa kanonicznego. Wszystkie merytoryczne wypowiedzi kierowane do Rzymu przez kard. Koppa były autorstwa Laemmera. Dlatego też ordynariusz wrocławski, ustanawiając komisję diecezjalną dla prac nad nowym wydaniem prawa kanonicznego, mianował Hugo Laemmera jej przewodniczącym, przydzielając mu do pomocy profesorów: Sdralka i Triebsta⁶⁵. Podczas czterech spotkań komisja nie tylko zapoznała się z bogatym materiałem prawniczym, ale poczyniła sporo uwag do poszczególnych kwestii prawnych postawionych przez Rzym i dołączyła swoich 28 propozycji. Kard. Kopp po otrzymaniu z Rzymu poszczególnych części nowego prawa

⁶¹ T. B ł a s z c z y k, *Fakultet teologii katolickiej...*, s. 217.

⁶² J. P a t e r, *Poczet biskupów wrocławskich*. Wrocław 2000, s. 117.

⁶³ J. N e g w e r, *Geschichte des Breslauer Domkapitels...*, s. 286.

⁶⁴ A. G a l o s, *Kopp Georg (Jerzy)*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. P a t e r. Katowice 1996, s. 189.

⁶⁵ J. N e g w e r, *Geschichte des Breslauer Domkapitels...*, s. 139.

kanonicznego prosił Laemmera o wnikliwe jego przestudiowanie i wyrażenie merytorycznych uwag odnośnie zgodności nowego prawa kościelnego z prawem cywilnym⁶⁶. Uwagi do piątej części nowego kodeksu kanonicznego Laemmer przekazał już nowemu ordynariuszowi biskupowi Adolfowi Bertramowi, który po śmierci swego poprzednika (+14.03.1914 r.) objął rządy w diecezji wrocławskiej⁶⁷.

Nowy ordynariusz również darzył sędziwego już uczonego wielkim zaufaniem. Przyjmując od niego kodyfikację prawa kościelnego potwierdził nominację na przewodniczącego komisji diecezjalnego kalendarza liturgicznego wydaną jeszcze przez kard. Koppa. Wskład komisji weszli księża: Bergel, Buchwald, Jungnitz oraz o. Schulte OFM. Komisja ta zajęła się weryfikacją świętych, którzy powinni się znaleźć w kalendarzu liturgicznym, jak również normami sporządzania ich życiorysu. Laemmer wprowadził do wrocławskiego kalendarza oficjum o św. Klemensie Dworzaku, natomiast Jungnitz o św. Benonie. O. Schulte opowiadał się za dokładną krytyką źródeł życiorysów świętych, co spowodowałoby skrócenie żywotów np. św. Jadwigi czy bł. Czesława. W związku z wzrastającym konfliktem między Laemmerem i Schultem odnoszącym się do naukowo-metodycznej strony opracowań życiorysów świętych w grudniu 1916 r. Laemmer poprosił kard. Bertrama o zwolnienie go z prac w komisji, tłumacząc się także słabym zdrowiem⁶⁸. Nowo kreowany kardynał *in petto*⁶⁹, wyrażając zgodę na rezygnację Laemmera prosił go, aby w dalszym ciągu wspierał komisję swoimi uczonymi i wartościowymi radami. Obaj pozostali w wielkiej przyjaźni, o czym świadczą odwiedziny chorego Laemmera złożone przez kard. Bertrama.

Z dnia na dzień pogarszający się stan zdrowia Hugo Laemmera przybliżył go do śmierci, która nastąpiła 6 stycznia 1918 r. Odszedł do wieczności zaopatrzony Wiatykiem przez swego powiernika duchowego ks. dra Józefa Jungnita.

Hugo Laemmer, wielki konwertyta, był uczonym mężem o niezwyklej osobowości, wzbudzającej wielki szacunek. Był naukowcem o rozległej wiedzy teologicznej. Posiadał szeroką wiedzę encyklopedyczną. Przy tym był bardzo pracowity i oddany sprawom Kościoła katolickiego. Nie szukał ziemskich zaszczytów, które dla niego były mało znaczące. Wyróżniał się prostotą, pobożnością i dobroćliwością. Jego osoba wzbudzała podziw, szacunek i zaufanie. Swoją postawą pełną zaangażowania w sprawach wiary, Kościoła i nauki stał się wzorem dla pokoleń kapłanów i studentów.

⁶⁶ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 347-351.

⁶⁷ J. P a t e r, *Bertram Adolf. W: Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku.* Red. M. P a t e r. Katowice 1996, s. 25.

⁶⁸ J. S c h w e t e r, *Prälat dr Hugo Laemmer...*, s. 353.

⁶⁹ W. U r b a n, *Bertram Adolf. W: Encyklopedia Katolicka.* T. 3. Lublin 1995, kol. 325.

HUGO LAEMMER – BRESLAUER THEOLOGE (1835-1918)**Zusammenfassung**

Hugo Laemmer ist und bleibt eine hervorragende Persönlichkeit der breslauer Kirche. Er ist in der protestantischen Milien ausgewachsen. Auf Grund der intellektuellen Forschungen und der wissenschaftlichen Arbeiten hat er das wahre Bild der Kirche erkannt und wurde ihr ein eifriger Bekenner. Als überzeugte und viel bekannte Konvertit und zugleich ausgezeichnete Theologe hat großen Dienst der breslauer Kirche in seiner Zeit geleistet. Er erfreute sich mit großen Ausehen der breslauer Bischöffe, war hochgeschätzt von breslauer Intellektuellen und wurde ein Vorbild für Generationen von Priestern und Studenten.